

СОЛІДАРНІСТЬ І СУБСИДУВАННЯ – ОДИН ІЗ КЛЮЧОВИХ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

SOLIDARITY AND SUBSIDIATION – ONE OF THE KEY SOCIAL SECURITY PRINCIPLES

Гнатенко К.В.,

*кандидат юридичних наук,
головний спеціаліст відділу організаційного забезпечення та контролю
у сфері нотаріату управління з питань нотаріату
Головного територіального управління юстиції у Харківській області*

Стаття присвячена розкриттю змісту одного з ключових принципів права соціального забезпечення населення України – принципу солідарності і субсидування. Зроблено висновок, що цей принцип передбачає спільну відповідальність людей, що ґрунтується на особистій відповідальності та згоді, єдності й спільності інтересів.

Ключові слова: соціальне забезпечення, населення, принцип, солідарність, субсидування.

Статья посвящена раскрытию содержания одного из ключевых принципов права социального обеспечения населения Украины – принципа солидарности и субсидирования. Сделан вывод, что этот принцип предусматривает совместную ответственность людей, основанную на личной ответственности и согласии, единстве и общности интересов.

Ключевые слова: социальное обеспечение, население, принцип, солидарность, субсидирование.

The article is devoted to the disclosure of the content of one of the key principles of the social welfare law of Ukraine – the principle of solidarity and subsidization. It is concluded that this principle implies joint responsibility of people, based on personal responsibility and consent, unity and commonality of interests.

Key words: social security, population, principle, solidarity, subsidization.

Постановка проблеми. Соціальне забезпечення населення є невід'ємним елементом системи прав і свобод людини та громадянина демократичної правової держави, якою, відповідно до Конституції, є Україна. Однак проголошені, але не реалізовані на практиці права, зокрема право на соціальне забезпечення, віддаляє державу від спрямованого курсу демократичних перетворень та суспільного добробуту. Тому для ефективної й дієвої реалізації права на соціальне забезпечення населення держава встановлює систему принципів, на основі якої ґрунтується соціальне забезпечення. Ці принципи визначають засади правового регулювання та реалізації цього права [1, с. 182]; відіграють важливу роль у становленні й розвитку соціального забезпечення: (а) служать засадами об'єднання окремих правових норм у єдину логічну систему; (б) дають змогу вирізнити специфічні ознаки відповідної галузі; (в) дають можливість ретельно і змістовно усвідомити смисл конкретної норми, що стосується соціального забезпечення, й визначити загальну спрямованість і головні тенденції його розвитку; (г) допомагають правильно розуміти сутність законодавства про соціальне забезпечення та його взаємозв'язок з економікою, соціальною політикою держави, правосвідомістю громадян; (д) виступають підґрунтям для здійснення тлумачення правових норм, особливо у випадках, коли нормативні акти містять протиріччя [2, с. 40].

Стан опрацювання. Проблемі дослідження принципів соціального забезпечення населення України присвячено низку праць таких авторів, як В.С. Андріїв, Н.Б. Болотіна, Г.С. Гончарова,

О.В. Москаленко, С.М. Прилипко, С.М. Синчук І.М. Сирота, Б.І. Сташків, І.Ю. Хомич, О.М. Ярошенко та ін.

Метою статті є розкриття змісту одного з ключових принципів права соціального забезпечення населення України – принципу солідарності та субсидування.

Виклад основного матеріалу. Одним із галузевих принципів соціального забезпечення є принцип солідарності і субсидування в соціальному забезпеченні населення України. Слід зауважити, що такі принципи дозволяють зберегти рівновагу надходжень і видатків соціальних фондів, зменшити вплив інфляції на економічну цінність акумульованих коштів (оскільки вони витрачаються протягом року), а також знизити ризики довгострокових інвестицій та інших фінансових капіталовкладень соціальних фондів, які здійснюються з метою зберігання довготривалих заощаджень громадян, оскільки відповідає необхідність такого зберігання (крім резервної частини соціальних фондів).

Принцип солідарності і субсидування в соціальному забезпеченні знайшов своє втілення в таких нормативно-правових актах, як Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Законах України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та ін.

Сутність принципу солідарності полягає в тому, що формування соціальних фондів здійснюється переважно за рахунок працездатного населення, а кошти із цих фондів спрямовуються на забезпечення

громадян, які мають на це право внаслідок часткової або повної втрати працездатності або які внаслідок інших причин не можуть самостійно себе забезпечувати. Тобто відбувається перерозподіл коштів від працездатних – непрацездатним, від здорових – хворим, від працюючих – безробітним тощо. Працюючі відраховують частину заробітку на утримання безробітних під зобов'язання держави, яка гарантує їм, що у випадку настання безробіття інші громадяни робитимуть відрахування на їх утримання або утримання їх сімей.

Сама ідея солідарності, як зазначає С.М. Прилипко, виникла з факту суспільного життя та впливає з почуття взаємної відповідальності, що поєднує громадян як членів суспільства, об'єднує всі покоління – минуле, теперішнє й майбутнє; є основою будь-якого суспільства. Адже людина мешкає та працює в певному суспільстві, а тому не здатна ні до чого без його допомоги, особливо в тих випадках, коли настає хвороба, старість, самотність, бідність тощо. Вона є соціальною особистістю, створена, щоб жити в суспільстві, бо кожна людина складає частину єдиного солідарного цілого [3, с. 237]. Солідарність відіграє надзвичайно важливу роль у спільному житті не тільки людей, а й усіх живих істот. На принципі солідарності будується соціально-філософська система солідаризму. Тому солідарність розглядається не лише як принцип, а й як морально-етичний постулат, на який повинен опиратися весь суспільний устрій. Солідарність та солідаризм у їх практичній площині зводяться до солідарної дії з метою досягнення спільної мети та принципу «один за всіх та всі за одного».

Отже, солідарність – це спільність інтересів, єдність дій, спільна відповідальність. Кожна людина як член суспільства несе відповідальність за існування інших в його складі, і ця відповідальність має взаємний характер. Держава має заохочувати особистість до служіння суспільству. Бувають випадки, коли людина не може отримати допомогу, підтримку від сім'ї, друзів (або від спілок чи об'єднань, членом яких вона є), або цієї допомоги недостатньо. На цей випадок існує державна система соціального забезпечення. Можливість реалізації права особи вимагати від держави забезпечення в разі настання соціального ризику існує завдяки, так би мовити, механізму передачі добробуту, який є втіленням ідеї солідарності. Кожен індивід (покоління) робить своєю працею внесок у суспільний добробут, щоб за необхідності суспільство мало можливість здійснити підтримку конкретного індивіда [4, с. 104, 105]. Завдяки солідарності людина в разі необхідності отримує соціальне забезпечення за правом, а не через милість чи благодійність. Ідея солідарності ґрунтується на допомозі сильніших слабким, на взаємній підтримці та обов'язках громадян перед державою та один перед одним. Вона передбачає єдність і цілеспрямоване об'єднання різних груп і верств суспільства навколо основних визначених державою цілей і цінностей, як поточних, так і на довгострокову перспективу.

Із погляду Н.Б. Болотіної, принцип солідарності виявляється в декількох напрямках. По-перше, це солідарність поколінь, адже сучасне працездатне покоління фінансує виплату пенсій і допомогу тим, хто вже не може забезпечити себе самостійно, а згодом, коли нинішні працюючі особи стануть непрацездатними, їх буде утримувати наступне працездатне населення. По-друге, на пенсійне забезпечення страхові внески сплачують не тільки працівники, а й їх роботодавці. Останні в цьому солідаризуються із застрахованими. Це тим більш важливо, що частка страхових внесків страхувальників (переважно ними виступають роботодавці) є значно більшою, ніж частка працівників. По-третє, страхові внески, сплачені на пенсійне страхування, обліковуються на персоналізованих рахунках застрахованих осіб, але розмір наступної пенсії залежить не від розміру страхових внесків, а від тривалості страхового стажу й від розміру заробітної плати працівника [5, с. 314].

На думку І.М. Сироти, солідарність як етичний принцип вимагає від працюючих фінансового забезпечення тих, хто вже втратив працездатність. У свою чергу, нове покоління працюючих відраховуватиме кошти на пенсійне забезпечення громадян, яких воно змінило на виробництві. Отже, існує своєрідний «договір поколінь»: молоді – літнім, і так у неперервному ланцюжкові здійснюється перерозподіл коштів від працездатних непрацездатним. Але цей зв'язок поколінь є лише частиною загального принципу солідарності. До його змісту входить також перерозподіл коштів між галузями економіки й регіонами, між переробними й сировинними галузями, регіонами-донорами та іншими галузями [6, с. 54].

На міжнародному рівні також ставляться завдання й цілі щодо запровадження солідарних засад у соціальному забезпеченні, яке повинно здійснюватися на підставі загальнонаціональної солідарності й справедливого розподілу доходів, підвищення людської гідності й соціальної справедливості. У 1995 р. ООН прийняла Декларацію принципів толерантності [7, с. 12], де наголошується на необхідності застосування принципу солідарності в соціальному забезпеченні. Солідарність є одним із шести принципів Хартії основних прав Європейського Союзу. У зарубіжних державах, таких як Німеччина, Австрія, Франція, використовується принцип професійної солідарності, який передбачає існування страхових фондів, управління якими здійснюється на паритетних началах найманими працівниками та роботодавцями. Фінансування подібних страхових систем, як правило, здійснюється за рахунок страхових внесків учасників (працівників та роботодавців) [8, с. 22].

Як бачимо, принцип солідарності є універсальним міжнародним і міждержавним, характерним для багатьох країн світу, застосування якого має свої особливості, що залежать від прийнятої в цих державах моделі організації соціального забезпечення населення.

Щодо принципу субсидування, то в його основі лежить законодавче визначення джерел формування бюджету різних соціальних фондів або фінансування

соціальних заходів за рахунок Державного (місцевого) бюджету. Так, Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [9] визначають, що основними джерелами коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування є внески роботодавців і застрахованих осіб. Суть принципу субсидування полягає в тому, що індивід і суспільні структури передають свої функції вищестоящим структурам і державі у виняткових випадках. Тільки там, де індивід, сім'я, община і т.д. не в змозі належним чином виконувати обов'язки, на їх користь повинні виконувати відповідні функції вищестоящі суспільні й державні структури.

Як зазначає В. Андрійв, принцип субсидування передбачає обов'язкову фінансову участь застрахованих осіб у формуванні страхових фондів, що є головною умовою отримання права на соціальні виплати. Тобто людина має відповідати сама за себе й тоді, коли йдеться про страхування від ризиків загального характеру [10, с. 32]. Зокрема, вчений наголошує, що, незважаючи на фінансування соціальних виплат та допомог за рахунок коштів соціальних фондів, право на соціальне забезпечення більшості видів виникає у громадянина за умови попередньої сплати ним страхових внесків, тобто наявності страхового стажу (страховий стаж – це період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та сплачуються внески (нею, роботодавцем) на страхування, якщо інше не передбачено законодавством).

Тобто принцип субсидування передбачає виникнення права на соціальне забезпечення лише у громадянина, який застрахований у системі загальнообов'язкового соціального страхування. Зокрема, такими особами відповідно до законодавства є (1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту): а) на підприємствах, в організаціях, установах незалежно від їх форм власності та господарювання; б) у фізичних осіб; (2) особи, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності.

У свою чергу, О.В. Москаленко переконана, що принцип субсидування покликаний забезпечувати збереження прагнення індивідуума до самовідповідальності та самореалізації й запобігає перенесенню відповідальності на більш високі суспільні та державні структури. Більш високий рівень управління може втручатися в дії більш низького в тій мірі, в якій останній проявив свою нездатність до ефективного управління [11, с. 88].

Тобто принцип субсидування у сфері соціального забезпечення населення, з одного боку, передбачає відповідальність кожного працездатного громадянина за своє майбутнє (забезпечення себе в разі втрати працездатності з різних об'єктивних причин) шляхом установаження обов'язку зі сплати страхових внесків у системі загальнообов'язкового державного страхування, а з іншого – прийняття

державою (Державним бюджетом) на себе частини навантаження із соціального забезпечення окремої категорії громадян. Остання складова частина зумовлена тим, що держава в особі своїх органів є головним розпорядком коштів Державного бюджету, внутрішнього валового продукту та інших національних багатств, які формуються, перш за все, із трудових і нетрудових доходів громадян у вигляді податків, зборів, інших платежів до бюджету, а також із надання в оренду або отримання плати за користування в іншій формі майна державних підприємств, природних ресурсів, землі та інших об'єктів, які згідно з Конституцією України є власністю народу, а отже, дохід, отриманий за користування цією власністю, теж має загальнонародний характер [12, с. 187].

На переконання І.Ю. Хомич, принцип солідарності та субсидування в соціальному забезпеченні населення означає: (а) спільне фінансування різних форм та видів соціального забезпечення за рахунок коштів соціальних фондів, Державного та місцевого бюджетів; (б) формування соціальних фондів страховими внесками роботодавців та працівників (працездатних громадян), а також асигнуваннями з Державного бюджету; (в) управління соціальними фондами, на паритетних засадах – органами державної влади, роботодавцями та працівниками; (г) розподіл навантаження з фінансування різних форм та видів соціального забезпечення між державою та самими громадянами цієї держави; (д) фінансування соціальних допомог, послуг, пільг та інших форм соціального забезпечення, які надаються громадянам за відсутності або недостатності страхового стажу (незастрахованим особам) за рахунок коштів Державного бюджету [12, с. 190].

Висновки. Досліджуваний принцип є ключовим у праві соціального забезпечення населення України, суть якого полягає в тому, що здоровий платить за хворого, працездатний утримує непрацездатного, працюючий і суспільство в цілому підтримують безробітного. Зокрема, солідарність полягає в тому, що громадяни, які працюють, відраховують частину свого доходу на утримання решти осіб під зобов'язання держави, яка гарантує їм, що в разі втрати роботи або іншого оплачуваного заняття працюючі громадяни робитимуть відрахування на їх утримання. Субсидування виходить із того, що саме держава є організатором загальнообов'язкового державного страхування та як гарант стабільності цього виду страхування асигнує кошти для покриття виплат у разі нестачі страхових коштів.

Даний принцип передбачає спільну відповідальність людей, що ґрунтується на особистій відповідальності та злагоді, єдності й спільності інтересів. Згуртованість дає змогу виявити й оцінити спільні інтереси, типові для певної групи людей, схожі спільні риси й однакові ризики. Це створює конструктивну основу для спільного захисту інтересів, притостояння небезпеці й зменшення ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хомич І. Поняття і система принципів соціального забезпечення населення України. Публічне право. 2013. № 3(11). С. 182.
2. Гончаров В.О. Соціальне обслуговування як організаційно-правова форма соціального забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05; ІДП НАН України. Київ, 2011. С. 40.
3. Прилипка С.М. Проблеми теорії права соціального забезпечення. Харків: ПП «Берека-Нова», 2006. С. 237.
4. Яковюк І.В. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Нац. юрид. акад. України. Харків, 2000. 199 с.
5. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Знання, 2008. 663 с.
6. Сирота І.М. Право пенсійного забезпечення в Україні: курс лекц. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 277 с.
7. Декларація принципів толерантності, схвалена Генеральною конференцією ЮНЕСКО на 28-й сесії в Парижі 16 листоп. 1995 р. Віче. 2002. № 11(128). С. 12–13.
8. Синчук С.М. Трансформація принципу солідарності в сучасних умовах. Актуальні питання реформування правової системи України: зб. наук. ст. за матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. у 2-х т. (м. Луцьк, 2–3 черв. 2006 р.) / уклад. Т.Д. Климчук, І.М. Якушев. Луцьк : Вежа, 2006. Т. 2. С. 21–25.
9. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 23. Ст. 121
10. Андріїв В. Чи захистить система соціального страхування людину? Право України. 2001. № 7. С. 31–34.
11. Москаленко О.В. Принцип солідарності та субсидування в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Вісник Одеського національного університету. 2011. № 16. С. 84–90.
12. Хомич І.Ю. Сучасний стан реалізації принципу солідарності та субсидування в соціальному забезпеченні населення України. Митна справа. 2013. № 5(89). Ч. 2. Кн. 2. С. 185–191.